

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תשי"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ה ע ר ו ת

א. חֲנֹךְ, נַחֲנֵךְ — חֵינֵךְ, הוֹנֵךְ, הַתְּחַנֵּךְ

בהוברת כסליו תשי"א של „לשוננו לעם“, עמ' 24—28,
הזהיר מר מדן בצדק מפני כמה שימושים משובשים בבנייני
פעלים. אולם בעניין אחד נדמה לי שלא צדק. כוונתי להבחנה
בין הקל והפיעל (וכן הנפעל וההתפעל) של השורש „חנך“
(שם עמ' 27).

חנוכת בית, מזבח וכו' וחינוך בנים לשון אחד הם. ההבדל בין השימוש בקל והשימוש בפיעל אינו עניין להוראות שונות של הפועל אלא לתמורות בשימוש הפועל שחלו בין תקופת המקרא ותקופת חז"ל (או להפרש קדום יותר בין דיאלקטים, אשר באו לידי גילוי בספרות שתי התקופות האלה). במקרא נמצא הקל בלבד, ובשני המובנים: ג' פעמים במשמעות חנוכת בית, אבל פעם אחת במובן השני: חֲנֹךְ לנער על-פי דרכו (משלי כב ו). ואילו בלשון חכמים יש רק הפיעל והנתפעל בשני המובנים, והמילונים יוכיחו. אפילו שם הפעולה "חינוך" נאמר לגבי מזבח (מנחות ע"א; ושם גם הפיעל והנתפעל).

לפי עדות הלשון הערבית נראה שהפועל ציין מתחילה שימת רסן בחך (בעצם חֲנֹךְ). שע"י כך מרגילים את בהמת הרכיבה ללכת לפי רצון בעליה ומאלפים אותה (פירוש אחר מובא במילון גזניוס). אח"כ מורה הפועל על כל פעולה שבה מכינים משהו או משהו למילוי תפקיד מסוים או להתנהגות מסוימת לשם ניסיון או אימון במה שהוא צריך לשמש בו אח"כ. מכאן יובן השימוש המושאל של "חנך" הן לחינוך בנים הן לחנוכת בניינים וכיו"ב. אמת, שחנוכת בית היא עניין חד-פעמי וחינוך ילדים עניין ממושך; אבל הקדמונים נהגו לחנך בניין 7-14 ימים; ולעומת זה נאמר בכוהן גדול בעניין אימונו לתפקיד: "מחנכין אותו כל שבעה" (ירושלמי יומא, ראש פרק א').

ד"צ בנעט

דברי פרופ' בנעט אמת וצדק מבחינה אטימולוגית-
 היסטורית. אולם בלשון הדיבור נראה שדרושה הבחנה בין
 לשון המורה על חנוכה בניין ובין לשון המורה על לימוד
 והוראה. ובייחוד דרוש הדבר, מאחר שריבוי הבניינים שבהם
 בא הפועל „חנך“ מאפשר לנו הבחנה זו, ובפרט שכבר
 נתייחד השם „חנוכה“ בנו"ן רפה ללשון אחת והשם הדגוש
 „חינוך“ בעיקר לשנייה. מ"מ

ב. „העביר חוק, העביר החלטה“

ע' איתן מזכיר במאמרו ב„לשוננו לעם“, חוב' כסליו
 תשי"א, עמ' 23, את הביטוי „העברנו את המגבית“, „העברת
 פעולה“, שמקורו ברוסית או בגרמנית. גם ר' אלקלעי
 מעיר ב„עברית כהלכה“, „דבר“ מיום ח' בכסליו תשי"א, על
 ביטוי מעין זה, „להעביר בחירות“. אם לא רצויים ביטויים
 מעין אלה בשל הרוח הלועזית שבהם, על אחת כמה וכמה
 שיש לעקור את השימוש בפועל „העביר“ בביטוי מעין „פלוני
 העביר בכנסת חוק“, „העביר החלטה“ וכדו'. כאן לא רק
 שהביטוי כולו לועזי ברוחו, אלא שצורתו בעברית מורה על
 ההפך ממה שכוון בו. „להעביר את רעת המן האגגי“
 (אסתר ח ג) פירושו לבטל את הגזירה, להסיר אותה; „חוק
 נתן ולא יעבור“ (תהלים קמח ו) פירושו נתן חוק אשר לא
 יהא בטל. אם כן „העביר חוק“ אין משמעו „זכה שיוחק
 החוק“, אלא להפך — ביטל אותו. מ"מ

ג. „לתיאבון” או „לשובע”?

הביטוי „לתיאבון” בברכה בשעת סעודה, לדעתי, אינו מקורי והועתק ותורגם מלועזית. הביטוי „לתיאבון” נזכר אמנם מספר פעמים בתלמוד. אבל רק בדברים אחרים, שאינם מתיישרים עם כוונתנו; למשל: מומר לתיאבון, יש לאכול מזה בליל ראשון של פסח לתיאבון, שהכוונה: לרעבון, שמובנו אינו לשון ברכה אלא קללה.

במקום „לתיאבון” אני מציע להשתמש בברכה „לשובע” שהוא ביטוי מקורי ולשון ברכה על דרך הכתוב „ואכלתם לחמכם לשבע”, שעליו אמרו במדרש: „אוכל קמעא ומתברך במעיו”, והוא הפך לשון רעבון; וכן בתפילות החגים אנו אומרים: לשובע ולא לרזון.

הרב יונה שטנצל, תל-אביב

*

הצעת לשון הברכה „לשובע” ודאי שהיא ראויה לבוא באוצר הברכות השגורות בפינו. אולם אין לפסול את הברכה המקובלת בגלל כך.

צורת ברכה זו, השגורה בפי הרוב, אינה „לתיאבון” אלא „בתיאבון”. ואם כן אין חשש ללשון קללה, שאין הכוונה „אכול עד לתיאבון”, אלא „אכול מתוך תיאבון” כמו: והוה שותה בצמא את דבריהם (אבות א ד), כלומר: כמתוך צמא. ואין לחשוש אף מן הצורה „לתיאבון”, שאף אותה אפשר לדרוש לברכה ולא לקללה דווקא. על דברי המשנה שהבאתי אומר ר' עובדיה מברטנורה בפירושו: „כאדם צמא ששותה לתיאבון, ולא כאדם שבע שקץ במזונו, שמואס

אפילו בדברים הערבים וטובים ; ומעין זה אף בפירוש רש"י.

אם כן, בתיאבון, לתיאבון, לשובע — ובלבד שיאכלו

ענווים וישבעו.

מ"מ